অধ্যায় ১৩ ঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামী ঃ *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা-১*

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ মামণি ৰয়ছম গোস্বামী ঃ জীৱন আৰু কৃতি
১৩.৪ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ
১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৩.৬ অধিক জানিবলৈ
১৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
১৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ এগৰাকী বিশিষ্ট ঔপন্যাসিক মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- অসমীয়া সমাজ আৰু সাহিত্যলৈ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীয়ে আগবঢ়োৱা অৱদানসমূহ উল্লেখ কৰিব পাৰিব
- তেওঁৰ উপন্যাস কৃতিৰ মাজেৰে ফুটি উঠা বৈশিষ্ট্যসমূহ পর্যালোচনা কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

স্নাতোকোত্তৰ অসমীয়া দ্বিতীয় ষান্মাসিকৰ তৃতীয় পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্গত এইটো ত্রয়োদশ অধ্যায়। ইয়াৰ শিৰোনাম 'মামণি ৰয়ছম গোস্বামী ঃ *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা-*১।' ইয়াত অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ এক বিশেষ প্রতিভা আৰু আন্তঃৰাষ্ট্রীয় স্বীকৃতি লাভ কৰা বৰেণ্য কথাশিল্পী মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উল্লেখযোগ্য উপন্যাস কৃতি ৰূপে চিহ্নিত হোৱা ওপৰোক্ত উপন্যাসখনৰ আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। এইখিনিতে শিক্ষার্থীক এইটো কথা জনাই থওঁ যে ইয়াৰ পূর্বৰ অধ্যায়সমূহত আলোচিত হোৱা উপন্যাসকেইখনৰ নিচিনাকৈ এইখন উপন্যাসৰ বিষয়বস্তুক দুটা ভাগত ভাগ কৰি ক্রমে ত্রয়োদশ আৰু চতুর্দশ অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হৈছে। আলোচনা কৰিবলৈ লোৱা উপন্যাসখন এখন সামাজিক উপন্যাস। পিছে উপন্যাসখনৰ পটভূমি আৰু বিষয়বস্তুত এটা বিশেষ অঞ্চলৰ প্রধান্য মন কৰিবলগীয়া। সেইদৰে উপন্যাসখনৰ অন্যান্য আনুসঙ্গিক বিষয়তো আঞ্চলিক বৈশিষ্ট্য বিৰাজমান। এই অর্থত এই উপন্যাসখনক আঞ্চলিক উপন্যাস হিচাপেও আলোচনা কৰিব পাৰিব। আহকচোন! আমি এতিয়া এই বিশেষ উপন্যাসখনৰ আলোচনা ভাগলৈ আগবাঢ়োঁ।

১৩.৩ মামণি ৰয়ছম গোস্বামী ঃ জীৱন আৰু কৃতি

অসমীয়া সাহিত্যৰ জগতত মামণি ৰয়ছম গোস্বামী এটা পৰিচিত নাম। এই গৰাকী সাহিত্যিকৰ পিতৃদত্ত নাম ইন্দিৰা গোস্বামী। তেওঁলোকৰ পূৰ্বপুৰুষ আমৰঙা সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ আছিল। তেওঁৰ পিতৃৰ নাম উমাকান্ত গোস্বামী আৰু মাতৃৰ নাম অম্বিকা দেৱী। তেওঁৰ পিতৃ অতি মেধাৱী ছাত্ৰী আছিল। তেওঁ পোনতে চিলেটৰ মুৰাৰী চান্দ কলেজত অৰ্থনীতিৰ অধ্যাপক ৰূপে কাম কৰিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাত ১৯৩২ চনৰ পৰা তেওঁ অসমৰ ঐতিহ্যমণ্ডিত কটন কলেজত অৰ্থনীতিৰ অধ্যাপক ৰূপে নিয়োজিত হয়। ১৯৫০ চনত তেওঁ অবিভক্ত অসমৰ শিক্ষাধিকাৰ নিযুক্ত হয়। উমাকান্ত গোস্বামীৰ দ্বিতীয় পত্নী অম্বিকা দেৱীৰ গৰ্ভত ইন্দিৰা গোস্বামীৰ জন্ম হয়।

জানি থোৱা ভাল

উমাকান্ত গোস্বামীৰ প্ৰথমা পত্নীৰ নাম প্ৰতিভা দেৱী। তেওঁ শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ কন্যা। মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ মাতৃ দুৰ্গানাথ ফুকনৰ কন্যা।

১৯৪২ চনৰ ১৪ নৱেম্বৰ তাৰিখে তেওঁৰ জন্ম হৈছিল। জৱাহৰলাল নেহেৰুৰ জন্ম দিনটো তেওঁৰো জন্ম দিন হোৱাত পিতৃয়ে তেওঁৰ নাম থয় ইন্দিৰা। মাতৃয়ে তেওঁৰ নাম থয় মামণি। তেওঁৰ কেইবাগৰাকী ভাতৃ-ভগ্নীৰ ভিতৰত ভগ্নী সবিতা গোস্বামীৰ লগত তেওঁৰ বেছি অন্তৰঙ্গতা আছিল। তেওঁৰ প্ৰাথমিক শিক্ষা গুৱাহাটীৰ লতাশিল প্ৰথমিক বিদ্যালয়ত আৰম্ভ হৈছিল যদিও ১৯৫০ চনত তেওঁৰ পিতৃ অবিভক্ত অসমৰ শিক্ষাধিকাৰ হিচাপে নিযুক্ত হোৱাত তেওঁলোকৰ পৰিয়ালটো সেই সময়ৰ অসমৰ ৰাজধানী শ্বিলঙলৈ গুচি গৈছিল। শ্বিলঙত মামণি গোস্বামীয়ে 'পাইন মাউণ্ট স্কুল'ত নামভৰ্তি কৰিছিল। ১৯৫৪ চনত উমাকান্ত গোস্বামীৰ পৰিয়ালটো পুনৰ গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি অহাত মামণি 'তাৰিণী চৌধুৰী উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়'ত নামভৰ্তি কৰাই দিয়া হয়। ১৯৪২ চনত তেওঁ মেট্ৰিকুলেশ্যন পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয় আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ত নামভৰ্তি কৰে। পাছত কটন মহাবিদ্যালয়ৰ পৰা তেওঁ স্নাতক উপাধি লাভ কৰে। মহাবিদ্যালয়ত পঢ়ি থকা কালছোৱাত তেওঁৰ ভিতৰত সুপ্ত হৈ থকা লেখিকাগৰাকী জাগ্ৰত হৈছিল। তেওঁ শ্ৰমজীৱি মানুহক লৈ অনেক চুটি গল্প ৰচনা কৰিছিলে। সেই সময়ছোৱাত তেওঁ ৰচনা কৰা নাটক 'বন হংসিনী' আকাশবাণী গুৱাহাটী কেন্দ্ৰ যোগে সম্প্ৰচাৰিত হৈছিল। ১৯৫৫ চনৰ পৰা ১৯৬০ চনৰ সময়ছোৱা মামণি গোস্বামীৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ বাবে এছোৱা দুৰ্যোগৰ কাল আছিল। ১৯৫৫ চনত তেওঁৰ পিতৃ কৰ্কট ৰোগৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত হৈ মৃত্যু মুখত পৰিছিল। ১৯৬০ চনত তেওঁৰ প্ৰিয় খুৰাক চন্দ্ৰকান্ত গোস্বামীৰ আকস্মিক বিয়োগ ঘটে। তদুপৰি তেওঁৰ সংবেদনশীল মনত ঠাই পোৱা নিঃসঙ্গতাবোধ ইমান তীব্ৰ হৈ পৰিছিল যে তেওঁ ব্যক্তিগত জীৱনৰ ট্ৰেজেডি আৰু মানসিক নিঃসঙ্গতাৰ দ্বাৰা পীড়িত হৈ প্ৰায় মৃত্যুৰ দুৱাৰদলিৰ পৰা উভতি আহিছিল। ৰক্ষণশীল সমাজে তেওঁৰ মানসিক পীড়াক সহানুভূতিৰে চাব নোৱাৰিলে। সেইখন

সমাজে তেওঁ গ্ৰহণ কৰা অস্বাভাৱিক পন্থাক হতাশাবোধৰ এটা বিশেষ পৰ্যায় বুলি স্বীকাৰ নকৰি তাক অন্য নাম দিলে। তেওঁ সমালোচনাৰ পাত্ৰী হ'ল। সেই দুৰ্যোগপূৰ্ণ স্থিতিৰ মাজতে সুদূৰ দাক্ষিণাত্যৰ পৰা অসমলৈ অহা তৰুণ অভিযন্তা মাধবেন ৰয়ছম আয়েঙ্গাৰৰ লগত ১৯৬৫ চনত তেওঁ বিবাহপাশত আৱদ্ধ হয়।

জানি থোৱা ভাল

মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ স্বামী মাধবেন ৰয়ছম আয়েঙ্গাৰ এগৰাকী কৃতি অভিযন্তা আছিল। তেওঁ কৰ্ণাটকৰ বিখ্যাত অভিযন্তা জি. আৰ. নৰসিংহ আয়েঙ্গাৰ (১৮৬০-১৯৪০) পুত্ৰ আছিল। নৰসিংহ আয়েঙ্গাৰে মহীশূৰৰ মহাৰাজাৰ জন কল্যাণমূলক আঁচনিৰ অংশ হিচাপে বাঙ্গালুৰুত স্থাপন কৰা 'এ' ষ্টেচনৰ অধীক্ষক হিচাপে কাম কৰিছিল। মহীশূৰৰ মহাৰজাই চি. এম. ব্ৰাউনৰ লগত তেওঁকো ৰাজকীয় মর্যাদা দিছিল।

তাৰ এবছৰ আগত তেওঁ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ পৰা স্নাতকোত্তৰ উপাধি লাভ কৰিছিল। মাধবেন ৰয়ছম আয়েঙ্গাৰ দলং নির্মাণৰ লগত জড়িত অভিযন্তা আছিল। বিয়াৰ পিছত মামণি ৰয়ছম গোস্বামীয়ে তেওঁৰ লগত স্বামী মাধবেনৰ লগত বিভিন্ন ঠাইলৈ গৈছিল। এবাৰ দলং নির্মাণৰ কাম সংক্ৰান্তত মাধবেন কাশ্মীৰলৈ বদলি হৈছিল। চনটো হ'ল ১৯৬৭। মাধবেন যিটো কোম্পানীৰ লগত জড়িত আছিল সেই কোম্পানীটোৱে তেওঁক কাশ্মীৰৰ চুইনা একোৱেডাক্টৰ মেনেজাৰ ৰূপে নিয়োজিত কৰিছিল। তাতে এদিন উধামপুৰলৈ যোৱা অৱস্থাত মটৰ দুর্ঘটনাত মাধবেনৰ মৃত্যু ঘটিছিল। স্বামীৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁ অসমলৈ ঘূৰি আহি গোৱালপাৰা সৈনিক স্কুলত কিছু কাল শিক্ষকতা কৰিছিল। ১৯৬৯ চনত তেওঁ গৱেষণাৰ বাবে বৃন্দাবনলৈ যাত্ৰা কৰিছিল। অধ্যাপক উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাৰুৰ অধীনত তেওঁ *তুলসী দাসৰ ৰাম চৰিত মানস আৰু মাধৱ কন্দলিৰ অসমীয়া ৰামায়ণ ঃ এটি তুলনামূলক অধ্যয়ন* —শীর্ষক বিষয়ৰ গৱেষণা কৰিছিল। ১৯৭১ চনত তেওঁ দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আধুনিক ভাৰতীয় ভাষা বিভাগত অসমীয়া বিষয়ৰ অধ্যাপিকা হিচাপে নিযুক্ত হয়। ১৯৭৩ চনত তেওঁ কৰা গৱেষণাৰ বাবে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে তেওঁক ডক্টৰেট প্ৰদান কৰিছিল। পৰৱর্তী সময়ছোৱাত তেওঁ সাহিত্য, সংস্কৃতি আৰু বিদ্যায়তনিক বিভিন্ন ক্ষেত্ৰৰ লগত জড়িত হৈ সাফল্য আৰু স্বীকৃতি লাভ কৰিছিল।

মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ কৃতিসমূহক গল্প, উপন্যাস, গৱেষণামূলক ৰচনা, অনূদিত কর্ম, ইত্যাদি বিভিন্ন ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি।

- **মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ গল্প সঙ্কলন ঃ** *চিনাকি মৰম (১৯৬১), কইনা (১৯৬৬), হৃদয় এক নদীৰ নাম (১৯৮৯), মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ প্ৰিয় গল্প (১৯৯৮), নির্বাচিত গল্প (১৯৯৮)*।
- **উপন্যাস ঃ** *চেনাবৰ সোঁত (১৯৭২), নীলকণ্ঠী ব্ৰজ (১৯৭৬), অহিৰণ (১৯৮০), মামৰে ধৰা তৰোৱাল আৰু দুখন উপন্যাস (১৯৮০), সংস্কাৰ, উদয়ভানুৰ চৰিত্ৰ, ইত্যাদি* (এই

গ্ৰন্থত এটা গল্প *সংস্কাৰ* আৰু দুখন উপন্যাস *উদয়ভানুৰ চৰিত্ৰ* আৰু *সাপৰ চালৰ জোতা (১৯৮৬)* সন্নিৱিষ্ট হৈছে, *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা (১৯৮৮), আধা লেখা দস্তাবেজ (১৯৮৮)* (আত্মজীৱনীমূলক উপন্যাস), *ঈশ্বৰী জখমী যাত্ৰী,* ইত্যাদি (এই গ্ৰন্থত দুটি গল্প, দুখন ৰচনা আৰু ইউৰোপ ভ্ৰমণৰ ভেটিত ৰচনা কৰা *জখমী যাত্ৰী* নামৰ উপন্যাসখন সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে (১৯৯১), *তেজ আৰু ধূলিৰে ধূসৰিত পৃষ্ঠা (১৯৯৪), উপন্যাস সমগ্ৰ (১৯৯৮)* (তেৰখন উপন্যাসৰ সংগ্ৰহ), *দাশৰথীৰ পুত্ৰৰ খোজ (২০০১), থেঙ্কফাখ্ৰী তহচিলদাৰৰ তামৰ তৰোৱাল (২০০৯)*।

- **গৱেষণামূলক কৃতি ঃ** *Ramayana from Ganga to Brahmaputra (1996), Ravana in Kandali's Assamese Ramayana and Tulsis' Ramcharitra Manas, Comparative Study of the Characters of Ravana and Sita, Bani Kanta Kakati, History of Assamese Literature since 1947, Assamese Metres, Assamese Drama. Ramabhakti Sankardeva, Ankia Nats of Assam, Birendra Kumar Bhattacharya's Novel Mritunjoy,* ইত্যাদি।
- **উপন্যাস ঃ** মামণি ৰয়ছম গোস্বামীয়ে অন্যান্য ভাৰতীয় ভাষা আৰু বিদেশী সাহিত্যিকৰ কৃতি অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰি অনুবাদিকা হিচাপে নিজৰপ্ৰতিভাৰ পৰিচয় দিছে। তেওঁ কৰা অনুবাদ কৰ্মসমূহ হৈছে— *মুন্সী প্ৰেমচান্দৰ চুটি গল্প* (হিন্দীৰ পৰা অসমীয়ালৈ অনুবাদ), *আধা ঘণ্টা সময়* (মালায়লম উপন্যাস *আৰানজল্লিকা নেৰাম*ৰ অসমীয়া অনুবাদ), *কমল* (হিন্দী, উৰ্দু, পাঞ্জাবী, বাংলা, কাৰ্বি গল্পৰ সঙ্কলন), *শৰীষৰূপৰ কথা* (শ্ৰীজী টাজিয়া আৰু কেঙুৰ জাপানী গল্পৰ অসমীয়া অনুবাদ), *জাতক কথা, আহ্নিক* (জে. পি. দাসৰ বঁটাপ্ৰাপ্ত গ্ৰন্থৰ অসমীয়া অনুবাদ)।

জানি থোৱা ভাল

মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ কেইবাখনো উপন্যাসৰ আধা�ৰত চলচ্চিত্ৰ আৰু দূৰদৰ্শনৰ ধাৰাবাহিক নিৰ্মিত হৈছে। সেইসমূহ হৈছে ক্ৰমে—

- মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা* নামৰ উপন্যাসখনৰ আধাৰত ১৯৯৬ চনত ড° সান্তনা বৰদলৈয়ে 'অদাহ্য' নামৰ চলচ্চিত্ৰখন নিৰ্মাণ কৰিছিল। বিশ্বৰ বিভিন্ন মহোৎসৱত প্ৰদৰ্শিত এই কথাছবিখনে কেইবাটাও ৰাষ্ট্ৰীয়-আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বঁটা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল।
- সেই একেখন উপন্যাসৰ আধাৰত ৰামা ঘোষে পৰিচালনা কৰা ধাৰাবাহিক 'দক্ষিণ কামৰূপ কি গাঁথা' দিল্লী দূৰদৰ্শনত সম্প্ৰচাৰিত হৈছিল।
- তেওঁৰ *দেৱী পীঠৰ তেজ* শীৰ্ষক উপন্যাসখনৰ আধাৰত যশস্বী চলচ্চিত্ৰ পৰিচালক গৌতম বৰাই একে নামৰ দূৰদৰ্শনৰ ধাৰাবাহিক এখন নিৰ্মাণ কৰিছিল।

- মামৰে ধৰা তৰোৱালৰ বাবে মামণি ৰয়ছম গোস্বামীয়ে সাহিত্য অকাডেমি বঁটা লাভ কৰিছিল। এই উপন্যাসখনৰ আধাৰতো এখন ধাৰাবাহিক নির্মিত হৈছিল।
- তেওঁৰ উপন্যাস *ভিক্ষাৰ পাত্ৰ ভাঙিৰ* আধাৰতো দিল্লী দূৰদর্শনে এখন ধাৰাবাহিক নির্মাণ কৰিছিল।
- পাঁচগৰাকী পৰিচালকে তেওঁৰ জীৱন ভিত্তিক পাঁচখন কথাছবি নির্মাণ কৰিছে। সেই পৰিচালক কেইগৰাকী হৈছে ক্ৰমে— জাহ্নু বৰুৱা, ৰবিতা শর্মা, ৰাইচকুর্ণি বৰা, মিছ কুন্তলা আৰু নিলোফাৰ চুমা।

ড°ইন্দিৰা (মামণি ৰয়ছম) গোস্বামীয়ে ভালে সংখ্যক ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পর্যায়ৰ আলোচনা চক্ৰত যোগদান কৰাৰ লগতে গৱেষণা-পত্ৰ পাঠ কৰিছিল। ইয়াৰ পূর্বৱর্তী অনুচ্ছেদ এটাত আমি তেওঁৰ গৱেষণা কৃতিৰ কথা উল্লেখ কৰি আহিছোঁ। ভাৰতৰ বিভিন্ন ৰাজ্যত কেন্দ্ৰীয়ভাৱে আৰু ৰাজ্যিকভাৱে অনুষ্ঠিত হোৱা ৰামায়ণ বিষয়ক আৰু লগতে সাহিত্য-সংস্কৃতি বিষয়ক আলোচনা চক্ৰত তেওঁ অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। ভাৰতৰ বিভিন্ন ৰাজ্য, যেনে— হাৰিয়ানা, মধ্যপ্ৰদেশ, পশ্চিমবঙ্গ, উৰিষ্যা, বিহাৰ, অসম, অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ, গোৱা কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চল, দিল্লী, ইত্যাদিত অনুষ্ঠিত তেনে ভালেমান অনুষ্ঠানত তেওঁ অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। ভাৰতৰ বাহিৰেও পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশত অনুষ্ঠিত হোৱা আলোচনা চক্ৰলৈ তেওঁ নিমন্ত্ৰিত হৈছিল। সেইসমূহো সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু সামাজিক কল্যাণৰ লগত জড়িত হৈছিল। বিদেশৰ ভূমিত পদার্পণ কৰি তেওঁ কেইবাখনো গৱেষণা-পত্ৰ পাঠ কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত কেইখনমান হৈছে—

- ১৯৮৮ চনত থাইলেণ্ডৰ বেঙ্ককস্থিত থামছাট বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লিবাৰেল আর্টছ বিভাগৰ লেংগুৱেজ এণ্ড লিংগুয়িষ্টিকছৰ ওপৰত অনুষ্ঠিত সন্মিলনত 'Assamese Language and Language of Ramayana' বিষয়ত গৱেষণা-পত্ৰ পাঠ।
- ১৯৯০ চনত মৰিছাছত অনুষ্ঠিত হোৱা ষষ্ঠ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ৰামায়ণ সন্মিলনত পাঠ কৰা গৱেষণা-পত্ৰ 'Characters of Ramayana as depicited by the poets of North-East and Hindi belt.'
- ১৯৯৩ চনত মৰিছাছত অনুষ্ঠিত বিশ্ব হিন্দী সন্মিলনত চৰকাৰী প্ৰতিনিধি হিচাপে অংশ গ্ৰহণ।
- ২০০৩ চনত লাহোৰত অনুষ্ঠিত ইণ্ডিয়া-পাকিস্থান সংযুক্ত সন্মিলনত অংশ গ্ৰহণ।
- ২০০৫ চনৰ কোৰিয়াৰ চিউলত অনুষ্ঠিত মঙ্গোলিয়ান পিপ্‌লছ ফেডাৰেছন ফ'ৰ ৱর্ল্ড পিচ'ৰ তৃতীয় বিশ্ব অধিৱেশনলৈ 'ইণ্টাৰ ৰিলিজিয়াছ এণ্ড ইণ্টাৰনেচনেল ফেডাৰেশ্যন ফৰ ৱর্ল্ড পিচ'ৰ দ্বাৰা আমন্ত্ৰিত, ইত্যাদি।

মামণি ৰয়ছম গোস্বামী ৰাজহুৱা জীৱনতো এগৰাকী সক্ৰিয় ব্যক্তি আছিল। বিভিন্ন শৈক্ষিক, সামাজিক, সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ লগত জড়িত অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানৰ সৈতে তেওঁ সম্পর্ক ৰক্ষা কৰি চলিছিল। অসমৰ সন্ত্ৰাসবাদী সমস্যাৰ সমাধানৰ বাবেও তেওঁ যত্নপৰ হৈছিল। এইদৰে তেওঁ সমাজ আৰু সাহিত্যৰ প্ৰতি সেৱা আগবঢ়াইছিল। তেওঁ জড়িত হৈ থকা কেইটামান লেখৰ

অনুষ্ঠান-প্রতিষ্ঠান হৈছে ক্রমে— The Advisory Committee (অসমীয়া), Sahitya Akademi; The research Committee, Delhi University; The Comparative Indian Literature Association, Delhi University; The Board of Studies (Assamese), Banaras Hindu University; Convenor of the Board of Studies (Assamese), Punjab University; The Association of Indian Authors, New Delhi; Member of the Assamese Advisory Commitee, National Book Trust of India, New Delhi, Member of the Governing Body of Miranda House, University of Delhi; The Bhasha Samittee (Assamese) of K. K. Birla Foundation; Member, Srimanta Sankardeva Kalakhetra, Guwahati; Member, Raja Ram Mohan Ray Libray; Advisor, Planning Commission, Government of Indian; Member, Railway Hindi Bhasha Salahkar Samittee; Member Academic Council, Delhi University, ইত্যাদি।

জীৱনৰ খলা-বমা বাটত হতাশা আৰু দুর্ভাবনাৰ মুখামুখি হোৱা এই গৰাকী নাৰীয়ে পৰৱর্তী সময়ছোৱাত সেই দুর্যোগ-দুর্ভাৱনা আৰু দেহ-মন মথি নিয়া নিঃসঙ্গবোধক পৰাভূত কৰি বিশ্ব নাগৰিক ৰূপে প্রতিষ্ঠা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। সাহিত্যৰ সাধনাত তেওঁৰ যি একাগ্রতা, সিয়ে তেওঁক উভয় লক্ষ্মী আৰু সৰস্বতীৰ মৰমৰ জীয়াৰী কৰিছিল। নাম, যশ আৰু খ্যতিয়ে তেওঁৰ মেধা আৰু ব্যক্তিত্বক পোহৰাই তুলিছিল। তেওঁৰ জীৱনৰ প্রথমটো সন্মান বুটলিছিল ১৯৭৪ চনত। সেই বছৰ তেওঁক দিল্লীৰ মানস চতুর্থী সমিতিয়ে তুলসীৰ *ৰাম চৰিত মানস* আৰু মাধৱ কন্দলিৰ *অসমীয়া ৰামায়ণ*ৰ বাবে সন্মান প্রদান কৰিছিল। ১৯৮৩ চনত তেওঁ তেওঁৰ *মামৰে ধৰা তৰোৱাল* আৰু দুখন উপন্যাসৰ বাবে সন্মানজনক সাহিত্য অকাডেমি বঁটা লাভ কৰিছিল। ১৯৮৮ চনত তেওঁ অসম সাহিত্য সভাৰ পৰা 'বাসন্তী দেৱী সাহিত্য বঁটা' লাভ কৰিছিল। ১৯৮৯ চনত 'ভাৰত নির্মাণ বঁটা', ১৯৯২ চনত লক্ষ্ণৌত উত্তৰ প্রদেশ হিন্দী সংস্থাৰ তৰফৰ পৰা 'সৌহার্দ্য বঁটা', ১৯৯৩ চনত 'কথা' পুৰস্কাৰ লাভ, ১৯৯৬ চনত 'কমল কুমাৰী ফাউণ্ডেশ্যন বঁটা' লাভ, ২০০১ চনত 'জ্ঞানপীঠ বঁটা' লাভ, ২০০২ চনত ভাৰত চৰকাৰে তেওঁক 'পদ্মশ্রী' সন্মান আগবঢ়াইছিল যদিও ব্যক্তিগত কাৰণত তেওঁ সেই বঁটা গ্রহণ কৰিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছিল। ২০০২ চনত তেওঁক ৰবীন্দ্র ভাৰতী বিশ্ববিদ্যালয়ে 'ডি-লিট' সন্মান প্রদান কৰে। ২০০২ চনত অসমৰ আহোম ক'ৰ্টে তেওঁলৈ 'মহীয়সী জয়মতী বঁটা' আগবঢ়ায়। ২০০৬ চনত দক্ষিণ কোৰিয়াৰ চিউলস্থিত 'ইণ্টাৰ ৰেলিজিয়াছ এণ্ড ইণ্টাৰনেশ্যনেল ফেডাৰেশ্বন অৱ ৱর্ল্ড পিচে' তেওঁক 'Ambassador for Peace' বঁটা'ৰে সন্মানিত কৰিছিল। ২০০৮ চনত ফৰাচী চৰকাৰে তেওঁলৈ 'Principal Prince Claus Award' সন্মান আগবঢ়ায়। এইটো ইউৰোপৰ এটা অতি সন্মানজনক বঁটা ৰূপে জনাজাত। ২০০৯ চনত তেওঁ 'অশোক মোডী স্মৃতি সমাজ সেৱা বঁটা'ৰ দ্বাৰা সন্মানিত হয়। ২০০৯ চনত দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ে তেওঁক 'প্রফেচাৰ এমেৰিটাছ'ৰ খিতাপ প্রদান কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে তেৱেঁই প্রথম গৰাকী অসমীয়া ব্যক্তি যাক এই সন্মান প্রদান কৰা হয়।

জীৱন আৰু মৃত্যুৰ বৰ্ণাঢ্য ছবি আঁকা এই গৰাকী কথাশিল্পীয়ে ৭০ বছৰ বয়সত ২০১১ চনৰ ২৯ নৱেম্বৰ তাৰিখে শেষ নিশ্বাস ত্যাগ কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

১নং প্রশ্ন ঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ জীৱন আৰু সৃষ্টিশীল কর্মৰাজিৰ বিষয়ে এটি টোকা প্রস্তুত কৰক।

(১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

১৩.৪ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ

অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যত যদি এগৰাকী ব্যতিক্রমী ঔপন্যাসিকৰ নাম ল'বলগীয়া হয় তেতিয়া আমাৰ মনলৈ আহে মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ কথা। অসমীয়া সাহিত্যত বিশিষ্ট আসন দখল কৰি থকা এই গৰাকী কথা শিল্পীৰ ৰচনাত থকা দেহ-মন মথি পেলাব পৰা মর্মস্পর্শী বর্ণনাসমূহ আন কোনো অসমীয়া কথাশিল্পীৰ ৰচনাত পাবলৈ নাই। তেওঁ জীয়া মানুহৰ আত্মকথা আৰু অৱহেলিত হৃদয়ৰ নিভৃত কোণত স্তূপীকৃত ক্ষোভ আৰু হতাশাৰ বন্যাক যিদৰে বহির্জগতলৈ নির্গমনৰ (Channelise) দিক্-নিদের্শনা দিছে, তাৰ মাজতেই অমিত প্রতিভাশালী কথা শিল্পী মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ শক্তিশালী কাপৰ পৰা নির্গত শব্দৰ বৈচিত্র্যময় ধাৰা পৰিস্ফুট হয়।

আহকচোন, আমি এতিয়া এইগৰাকী ঔপন্যাসিকৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহত দৃষ্টিপাত কৰোঁ—

- **পৰিৱেশ চিত্রণৰ দক্ষতা ঃ** পৰিৱেশ চিত্রণৰ দক্ষতা মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰাজিৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। তেওঁৰ যাদুকৰী কাপৰ স্পর্শত নির্জীৱ চিত্র একোখন জীৱন্ত হৈ পৰিছিল। তেওঁৰ সর্বপ্রথম উপন্যাস কৃতি চেনাবৰ সোঁতত বিভিন্ন ধৰণৰ পৰিৱেশৰ চিত্রণত তেওঁৰ নিজৰ সৃষ্টিশীল প্রতিভাৰ উমান দিছে। এই উপন্যাসখনৰ পৰা কেইশাৰীমান বর্ণাত্মক বাক্য লৈ মন কৰকচোন— "...কালাহাণ্ডিত সঁচাকৈয়ে দুর্ভিক্ষ আৰম্ভ হ'ল। বৰষুণ নাই। শুকান সেই খা খা কৰা বতৰ। ...ক'ৰবাৰ পৰা এদল শগুণে আহি হাটৰ চেগুন গছজোপাত বহি ল'লেহি। চেগুনৰ সন্মুখত উদং হাটখনতো এটা চেৰেলা খাব নোপোৱা ঘোঁৰাই আহি আশ্রয় ল'লেহি। নীৰ আন্মা আৰু সেই চেৰেলা ঘোঁৰাটোৱে ইটোৱে সিটোৰ মুখলৈ চাই একে ঠাইতে পৰি ৰ'ল। তাৰ পাছত এদিন গেঙনি তুলি ঘোঁৰাটোৱে মাটিত মূৰ থ'লে। তাৰ সেই চেপেটা গাটোৱে ধেনুৰ দৰে এবাৰ বীৰ খাই উঠিল। বহুদিন মৰা ঘোঁৰাটো উদং হাটৰ এৰেহা চালিখনৰ তলত পৰি ৰ'ল। গোন্ধ ওলাল। অথচ চেগুনৰ তলৰ পৰা নীৰ আন্মা আঁতৰি নগ'ল। শিৰান্নাই ভাগিব খোজা মানুহজাকক গোটাই লৈ এৰেহা গমৰ পথাৰত ঘোঁৰাটো চোঁচোৰাই থৈ আহিল।

এইবাৰ শগুণৰ জাকটোৱে আহি নীৰ আম্মাৰ মূৰৰ ওপৰৰ চেগুন জোপাত বহি ল'লে। গছ, পথাৰ, হাট, আকাশৰ ৰং সকলোতে শগুণে নিজৰ গাৰ ৰং ছটিয়াই দিলে। কালাহাণ্ডিৰ সকলোবোৰ যেন একোটা মৰাশ... ...যিকোনো মুহূর্তত চেগুনৰ ওপৰত থকা শগুণজাকে আহি সকলোকে আক্রমণ কৰিব পাৰে।

কালাহাণ্ডিৰ দুর্ভিক্ষৰ চিত্র আমি দেখা নাই। পিছে পীড়িত অঞ্চলৰ পৰিৱেশ কেনে অমানৱীয়, বিভিৎস ৰূপ পৰিগ্রহ কৰিব পাৰে সেয়া ৰয়ছম গোস্বামীৰ কাপৰ পৰা নির্গত বিৱৰণৰ পৰাই উপলব্ধি কৰিব পাৰি। নীৰ আম্মাৰ জীৱনৰ সকৰুণ ৰূপ আৰু মৃত্যুৰ যি বিভৎস চিত্র ঔপন্যাসিকে চিত্রিত কৰিছে সেয়া আজিও অসমীয়া কথা শিল্পৰ জগতত বিৰল। তেওঁৰ অন্য কেইখন উপন্যাসৰ ক্ষেত্রতো পৰিৱেশ বর্ণনাৰ ক্ষেত্রত ঔপন্যাসিকে নিজৰ কাপেদি যথোপযুক্ত শব্দৰ নিঃসৰণ ঘটাইছে। *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা* উপন্যাসখনতো ঔপন্যাসিক গৰাকীয়ে পৰিস্থিতি চিত্রণৰ ক্ষেত্রত নিজৰ অনন্য প্রতিভাৰ চানেকি দাঙি ধৰিছে। গোসাঁনী আইৰ বিধৱা জীয়েক গিৰিবালাক সাপে খুটিছিল। ৰক্ষণশীলমনা গোসাঁনী আয়ে অনিচ্ছা সত্ত্বেও ম্লেচ্ছ মার্কক নিজৰ মৃতপ্রায় জীয়েকৰ প্রাণ ৰক্ষাৰ ভাৰ দিবলৈ বাধ্য হৈছিল। এফালে তেওঁৰ মনত দলৈকে শিপাই থকা সংস্কাৰ আৰু আনফালে জীয়েকৰ জীৱন—এই দুটা বিপৰীতমুখী দ্বন্দ্বত আমৰঙা সত্রৰ গোসাঁনী আই ভাৰাক্রান্ত হৈছিল। কিন্তু তেওঁ সহজতে হাৰ মনা বিধৰ নাছিল। অথচ তেওঁ নিজ হাতে প্রায়শ্চিত্তৰ বিধান দিছিল— "হীন জাতিয়ে ব্রাহ্মণৰ চুলিত ধৰিলে বাৰ ধেনু প্রায়শ্চিত্ত হ'ব লাগে।" পিছে তেওঁ তেওঁৰ কর্তব্য স্থিৰ কৰিলে। তেওঁ উৰা মাৰি যোৱাৰ দৰে গৈ দুয়োখন হাত মেলি কাঠৰ খিৰিকীৰ ওচৰত এনেভাৱে থিয় হ'ল যেন কোনেও আৰু খিৰিকীৰ ওচৰত থিয় হ'ব নোৱাৰে। উপন্যাসখনত এই উৎকণ্ঠা ভৰা পৰিস্থিতিৰ বিৱৰণত ৰয়ছম গোস্বামীয়ে যি পটুতাৰ পৰিচয় দিছে সেয়া শলাগিবলগীয়া।

- **শ্রমিক জীৱনৰ চিত্রণ ঃ** অসমীয়া সাহিত্যত যদি কোনোবা কথা-সাহিত্যিকে শ্রমিক জীৱনৰ বর্ণাঢ্য চিত্র অঙ্কন কৰিছে তেন্তে সেয়া হৈছে মামণি ৰয়ছম গোস্বামী। অৱশ্যে এইটো সত্য যে তেওঁ যিকেইখন উপন্যাস শ্রমিক জীৱনক ভিত্তি কৰি ৰচনা কৰিছে, সেই কেইখনৰ পটভূমি ভাৰতবর্ষৰ বিভিন্ন প্রদেশ। সেই কেইখন উপন্যাসৰ পটভূমি অসম নহয়। পিছে দেশ-কাল-স্থান পৰিহৰি খাটি খোৱা শ্রমজীৱীৰ কাহিনী সকলো ঠাইতে একে। সকলো বিভিন্ন পর্যায়ৰ শোষণ, পীড়ণ আৰু বঞ্চনাৰ বলি। তেওঁ শ্রমিক জীৱনক ভিত্তি কৰি ৰচনা কৰা উপন্যাস *চেনাবৰ সোঁত*, *অহিৰণ* আৰু *মামৰে ধৰা তৰোৱাল*ত ৰাঘাম্মা, সোণী, গৌৰীশঙ্কৰ, সদাশিৱ, যশৱন্ত সিং, মনচা, কদম, নাৰায়ণী, শিবু, ইত্যাদি চৰিত্রৰ দুঃসহ যাতনা, সিৰিলাকৰ বঞ্চিত আত্মাৰ ক্ষোভ আৰু হতাশাক মর্মস্পর্শী ৰূপত প্রকাশ কৰিছে। ৰাঘাম্মাহঁতৰ নিচিনা শ্রমিক নাৰীৰ জীৱনত সুখ এটা মৰীচিকা মাত্র। সিঁহতে বিচাৰিলেও আঁচল পাতি সেই সুখ নিজৰ কৰি ল'ব নোৱাৰে। সেয়েহে খালাচী লাঙ্গৰত পৰা পাঠা ছাগলীৰ মাংসৰ সোৱাদ ল'বলৈ ইচ্ছা আৰু ধন

থাকিলেও সিহঁতৰ নিচিনাবোৰৰ বাবে ৰয় অৱশিষ্ট নাড়ী-ভূৰুবোৰ। একোখন পৰিপূৰ্ণ গৃহস্থালী থকা সত্ত্বেও ৰাঘাম্মাহঁতৰ নিচিনাৰ জীৱনত দাম্পত্য জীৱনৰ সুখ মেঘাচ্ছন্ন আকাশত কাচিৎ চকামকাকৈ ওলোৱা সূৰুযৰ ক্ষীণ পোহৰৰ ৰেখাৰ দৰে। গৌৰীশঙ্কৰ, সদাশিৱ, যশৱন্ত সিং, মনচা, শিবু, ইত্যাদিবোৰ যেন একো একোডাল হাতুৰীহে। সিহঁতক কামত লগোৱা কোম্পানীয়ে সিহঁতক পশুতুল্য বুলি ভাবি অশেষ শ্ৰম কৰিবলৈ বাধ্য কৰে। সিহঁতৰ সুখ-দুখ, আশা-আকাঙ্খাৰ কোনো মূল্য নাই। সিহঁতে আনকি নিজৰ পৰিবাৰ-পৰিজনৰ বাবেও একো কৰিব নোৱাৰে। সেয়েহে সদাশিৱহঁতৰ নিচিনাবোৰে আশাৰে ধৰা তেজাল ৰাহু মাছো চাহাববোৰৰ মেছলৈ যোগান ধৰা মাছৰ দ'মত স্থান পায়। সিহঁতে তাৰ বিনিময়ত লাভ কৰে তাচ্ছিল্য ভৰা ধমক। ঔপন্যাসিকৰ ভাষাত শ্ৰমিক শ্ৰেণীটোক নিয়োজিত কৰা ব্যক্তিগত কোম্পানীসমূহে 'ফটা জোতা'ৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সিহঁতৰ প্ৰয়োজন শেষ হ'লে বা কিবা দুৰ্ঘটনাত পতিত হৈ বিকলাঙ্গ হ'লে ক্ষতিপূৰণ পোৱা দূ�ৰৰ কথা, পুনঃনিয়োজনৰ সুবিধাও নাপায়। অথচ সিহঁতে সিহঁতৰ মালিকবোৰৰ ওচৰত তেনে অন্যায় আৰু অবিচাৰৰ বাবে প্ৰতিবাদ কৰিবও নোৱাৰিছিল। সিহঁতৰ আছিল অসংগঠিত শ্ৰমিক। সামূহিক ঐক্য নথকাৰ বাবে এই অস্থায়ী ভিত্তিত নিযুক্ত শ্ৰমিকবোৰৰ দুখৰ অন্ত নাছিল। সিহঁতৰ মাজত পুৰুষবোৰত যদি বিপদসঙ্কুল কামত খটুৱাই কোম্পানীয়ে শোষণ কৰিছিল, তেনেকৈ নাৰীবোৰক আৰ্থিক দুৰৱস্থাৰ সুযোগ লৈ লম্পট স্বভাৱৰ বাবুবোৰে ভোগৰ সামগ্ৰী ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰি সময়ত তেনে দুৰ্ভগীয়া নাৰীক নৰকৰ মুখলৈ জীৱন্তে ঠেলি দিছিল। নাৰায়ণীও তেনে এক লাঞ্ছিতা,প্ৰতাৰিতা নাৰী যাৰ অন্তৰত ক্ষোভৰ আগনি উমি উমি জ্বলি আছিল। সময়ত সেই ক্ষোভ আগ্নেয়গিৰিৰ লাভাৰ দৰে উদগীৰণ ঘটিল। তাই শোষকক হত্যা কৰি ক্ষোভৰ অগনি প্ৰশমিত কৰিলে। *মামৰে ধৰা তৰোৱাল*ত শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ অৱদমিত ক্ষোভে হৰতালৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিলে। নেতৃত্বত থকা স্বাৰ্থন্বেষী লোকৰ গৰিহণাযোগ্য কাৰ্যৰ বাবে সেই অসংগঠিত শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ হৰতাল বিফল হৈছিল। সিহঁতে বাস কৰি থকা নৰকৰ পৰা সিহঁতৰ উদ্ধাৰ সম্ভৱপৰ নহ'ল। ঔপন্যাসিক গৰাকীয়ে তেওঁৰ ৰচনাত ভাৰতৰ কেইটুকুৰামান বিশেষ অঞ্চলত এইদৰে বিভিন্ন ব্যক্তিগত কোম্পানীৰ অধীনত অস্থায়ী শ্ৰমিক হিচাপে কাম কৰা নিঃকিন, অসহায় শ্ৰমিকৰ জীৱন গাঁথা বৰ্ণনা কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে উপন্যাস কেইখনত বৰ্ণিত কাহিনী কেইটাৰ পশ্চাদপট বাস্তৱভিত্তিক। সেয়া তেওঁৰ স্বাক্ষুষ অভিজ্ঞতাৰ সমল। জীৱনত লাভ কৰা সেই বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাক তেওঁ একোটা নিটোল কাহিনীৰ ৰূপ প্ৰদান কৰি উপন্যাস আকাৰে পৰিৱেশন কৰিছে।

- **ভূমিৰ মাজেদি ভূমাৰ সন্ধান ঃ** মানৱ দৰদী লেখিকা মামণি ৰয়ছম গোস্বামীয়ে অহৰহ ব্যক্তি আৰু সমাজৰ কল্যাণৰ কথা দৃষ্টিত ৰাখি যিকোনো ৰচনাত হাত দিছিল। তেওঁৰ উপন্যাসমূহতো ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। মানৱ কল্যাণৰ এই তাড়ণাই হৈছে তেওঁৰ ভালে সংখ্যক শক্তিশালী, উচ্চ সাহিত্যিক গুণসম্পন্ন কৃতিৰ মূল চালিকা শক্তি। ইয়াত

মানৱতবাদী দৃষ্টিভঙ্গী আছে যদিও সেই প্রসঙ্গৰ কথা আমি পৰৱৰ্তী দফাটোলৈ এৰি ইয়াত অন্য এটা বিশেষ কথা আলোচনা কৰিবলৈ লৈছোঁ। তেওঁৰ উপন্যাস কৃতিত চিত্রিত হোৱা কোনো কোনো চৰিত্রই ভূমিৰ মাজত ভূমাৰ সন্ধান কৰিছে। তেনে অনুসন্ধানকাৰী কোনো বিশিষ্ট ব্যক্তি বা পণ্ডিত দার্শনিকো নহয়। সর্বসাধাৰণৰ মাজৰ পৰাই সেই চৰিত্র উদ্ভূত। তেনে চৰিত্রই নিজৰ সামান্য সৎ প্রয়াসৰ দ্বাৰা সমূহৰ দীর্ঘকালীন উন্নয়নৰ চিন্তাত আঁতুৰ হৈ ব্যতিক্রমিক পদক্ষেপ গ্রহণ কৰিছে। ইয়াত 'ভূমি'ৰ অর্থত দুখ, হতাশা আৰু লাঞ্ছনাৰে ভাৰাক্রান্ত সাধাৰণ মানুহখিনিক বুজোৱা হৈছে। তেনে একোটা সীমিত গোটৰ কল্যাণৰ কথা চিন্তা কৰি চৰিত্র বিশেষে যি মহৎ দৃষ্টান্ত দেখুৱাব বিচাৰিছে তাৰ সুদূৰপ্রসাৰী ফলে গোটেই সমাজ আৰু এটা সময়ত সমগ্র মানৰ জাতিক কৃতার্থ কৰিব। এই অর্থত 'ভূমা' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। ইন্দ্রনাথ সামন্তবাদী সমাজৰ প্রতিনিধিত্বমূলক চৰিত্র। তেওঁৰ কাম আছিল তলতীয়া প্রজাক শাসন কৰা আৰু ভূ-স্বামী হোৱাৰ পৰিপ্রেক্ষিতত ৰায়তে ঠিক মতে ভূ-স্বামীয়ে পাবলগীয়া উৎপন্ন শস্যৰ অংশ ভূ-স্বামীয়ে পাইছেনে নাই তাক নিৰীক্ষণ কৰাটো। পিছে আধুনিক শিক্ষাৰে শিক্ষিত আমৰঙা সত্রৰ ভাবী অধিকাৰ ইন্দ্রনাথে কানিৰ গ্রাসত পৰা ৰায়তসকলক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ তৎপৰ হৈছিল। কানিৰ সর্বগ্রাসী প্রভাৱত পৰি তেওঁলোক সর্বস্বান্ত হৈছিল। ইন্দ্রনাথে উপলব্ধি কৰিছিল যে ৰায়তৰ বাবে খেতি কৰা মাটি টুকুৰাই তেওঁলোকৰ বাবে জীৱনৰেখা (Life Line) স্বৰূপ। ভাবী অধিকাৰ ইন্দ্রনাথে এটা অভাৱনীয় সিদ্ধান্ত লৈ মৰাভিঠাৰ মাটিখিনি তাক ভোগ কৰা ***আধিয়াৰ***সকলৰ নামত লিখি দিবলৈ স্থিৰ কৰিছিল। তেওঁৰ বিশ্বাস যে তেওঁৰ তেনে সিদ্ধান্তই সিবিলাকক আর্থিক নিৰাপত্তা প্রদান কৰাৰ লগতে 'চিৰ দৰিদ্র' বিশেষণটোৰ পৰা মুক্ত কৰিব। দুর্ভাগ্যবশতঃ তেওঁৰ সেই মহৎ উপলব্ধি কার্যকৰী নহ'ল। নিয়তিয়ে তেওঁক নিষ্ঠুৰভাৱে প্রতাৰিত কৰিছিল। তেওঁৰ অভিন্ন হৃদয়ৰ বন্ধু বলোৰাম দাসে (বলো) তেওঁৰ মনৰ কথা বুজি পাইছিল। সেয়েহে ইন্দ্রনাথক তেওঁৰ মহৎ উদ্দেশ্য সাধনৰ পথত হেঙাৰ স্বৰূপে থিয় হোৱা 'বিদ্রোহৰ নায়ক' জনক বহু কালৰ পাছত লগ পোৱাত বলোৰ মুখনিসৃত মর্মস্পর্শী কথা কেইষাৰৰ মাজেদি আমৰঙ্গা সত্রৰ ভাবী অধিকাৰ ইন্দ্রনাথৰ আশাৰ অসার্থক পৰিণতি ফুটি উঠিছে— "কিন্তু ***তহনাই*** কহ ***কায়ো*** সাৱলম্বী ***হৱা*** নাই। আজি ত্রিশ বছৰৰ কায়ো স্বাবলম্বী হৱা নাই। অথচ গহাঁই ভাবি গেল...। তেওঁৰ আশা নিস্ফল হৈছিল সঁচা। পিছে *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদাত* উপস্থাপিত এই চিত্রই ইন্দ্রনাথ চৰিত্রটোৰ মাজেদি যি জনকল্যাণকামী চেতনা বিয়পাবলৈ ঔপন্যাসিকে প্রয়াস কৰিছে, সেয়া কেৱল মৰাভিঠাৰ দুখীয়া ৰায়তসকলৰ মাজতে সীমাবদ্ধ নাথাকি সমগ্র বিশ্বৰ নিঃস্ব জনতাৰ প্রাণলৈ যেন শিপাই গৈছে। ঔপন্যাসিকৰ কৃতিত্বও সেইখিনিতে।

আধিয়াৰ ঃ উৎপন্নৰ আধা ভাগ দিবৰ নিয়ম কৰি মাটি আদি লোৱা মানুহ।

তহনাই ঃ তোমালোক।
কায়ো ঃ কোনো।
হৱা ঃ হোৱা।

- **প্রতিবাদী চৰিত্রৰ চিত্রণ ঃ** মামাণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসত দুর্দশাগ্রস্ত জীৱনৰ চিত্রণৰ লগতে দুর্দশাৰ উৎসৰ প্রতি তেনে চৰিত্রই প্রদর্শন কৰা বিতৃষ্ণা আৰু ক্ষোভ প্রকাশ পাইছে। ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰ চৰিত্রই ক্ষোভ উজাৰিব জানে। *মামৰে ধৰা তৰোৱালৰ*

নাৰায়ণীৰ নিচিনা আশাহত, প্ৰতাৰিত শ্ৰমিক নাৰীৰ পৰা আদি কৰি *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদাৰ* অভিজাত ঘৰৰ জীয়ৰী গিৰিবালালৈকে সকলোৱে নিজৰ আশাহত আত্মাৰ ক্ষোভ উজাৰিবলৈ উৎসৰ সন্ধান পাইছে। পুৰুষপ্ৰধান সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীয়ে পুৰুষৰ সিদ্ধান্ত বা মতৰ বিৰুদ্ধে যাব নোৱাৰে। এইটো যেন সমাজৰ এটা অলিখিত বিধান। কোনো নাৰীয়ে এই বিধান উলংঘা কৰিব নোৱাৰে। অজানিতে কোনো নাৰীয়ে তেনে 'দুঃসাহস' কৰিলে তেওঁ ককৰ্থনা সহ্য কৰিবলগীয়া হয়। অথচ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ গিৰিবালা চৰিত্ৰটোৱে সুস্থ মন-মস্তিষ্কৰে সেই একে পুৰুষপ্ৰধান সমাজে বান্ধি দিয়া নিয়ম-বিধানক অৱমাননা কৰিবলৈ কুণ্ঠাবোধ কৰা নাই। কেৱল সিমানেই নহয়, শাৰীৰিক নিৰ্যাতনো তাই নীৰৱে সহ্য কৰিছিল। তাইৰ গিৰীয়েক লাতু গোসাঁয়ে কানিৰ কাণ কাটি বেচা তিৰোতাৰ হাতেৰে পাৰৰ মাংস খোৱা বুলি তাইক দাম্ভিকভাৱে কৈছিল। তেনে স্থলত সমাজে তেওঁৰ নোম এডালো লৰাব নোৱাৰিলে। কিন্তু তেনে এজন চৰিত্ৰহীন, উচ্ছৃঙ্খল লোকৰ বিধৱা ৰূপে তাই অসংখ্য বিধি-নিয়ম মানিবলগীয়া হৈছিল। সমাজত তাই সাত্ত্বিক ভাবাপন্ন বিধৱা ৰূপে খ্যাতি ৰাখিবই লাগিব। কিন্তু গিৰিবালা অন্য ধাতুৰে গঢ়া নাৰী আছিল। তাই ব্যাহ্যিক নীতি-নিয়মৰ আড়ম্বৰত নিজকে আবদ্ধ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰা নাছিল। তাই তেজ-মঙহৰ সাধাৰণ নাৰী এজনীৰ দৰে জীৱনতো অতিবাহিত কৰিবলৈ হাবিয়াস কৰিছিল। তাইৰ সেই হাবিয়াস পূৰণৰ পথত ৰক্ষণশীল সমাজে প্ৰতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। গিৰিবালাই যেন সেই ৰক্ষণশীলতাৰ প্ৰতিবাদকল্পেই ককাকৰ বছেৰেকীয়া শ্ৰাদ্ধৰ সময়ত ভোজৰ বাবে ৰন্ধা মাংসৰ সুৱাদ ল'বলৈ আগ্ৰহী হৈছিল। তাই সেই নিসিদ্ধ আহাৰ 'ভক্ষণ' কৰি সমাজৰ চকুত ধৰা পৰিছিল। তাই কৰা সেই 'পাপ'ৰ প্ৰতিফল ৰূপে মাক গোসাঁনীৰ পৰা চৰ-ঢকা-ভুকু খোৱাৰ উপৰিও প্ৰায়শ্চিত্ত হ'বলগীয়া হৈছিল। কিন্তু তাৰ বাবে তাই অনুশোচনা কৰা নাছিল। সেয়েহে খবৰ ল'বলৈ অহা মাৰ্কৰ আগত তাই নিজৰ অন্তৰৰ ক্ষোভ উজাৰি কৈছিল, "চাহাব। মই দুৰ্গা নাইবা সৰু ***গহেনী***ৰ দৰে বাচি ***থাকবা নৱো***।" তাই জীয়াই থাকিব নোৱাৰিলেও কোনো এটা দুৰ্বল মুহূৰ্তত মাৰ্কৰ কোঠালৈ গৈছিল। সাত্ত্বিক পুৰুষ মাৰ্কে তাইৰ শ্লীলতা হানি নকৰিলে সঁচা, কিন্তু সমাজৰ ৰক্ষণশীল ব্যক্তিসমূহৰ দৃষ্টিত তাই পৰপুৰুষৰ সংস্পৰ্শলৈ অহাৰ বাবে পৰিয়াললৈ কলঙ্ক আনিছিল। গতিকে তাই প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিব লাগিব। পৰপুৰুষৰ সংস্পৰ্শলৈ অহাৰ বাবে গিৰিবালা 'মেষ দাহ'ৰ নিচিনা ভয়ঙ্কৰ প্ৰায়শ্চিত্ত বিধানৰ সন্মুখীন হৈছিল। সেই 'মেঘদাহ' পৰ্বত গিৰিবালাই নিজৰ জীৱনটো শেষ কৰি দিছিল।'মেঘ দাহ'ৰ জুইত গিৰিবালা জাহ গ'ল।পিছে এইয়া নিয়তিৰ ওচৰত তাইৰ আত্মসমৰ্পণ নাছিল। এইয়া যেন পুৰুষপ্ৰধান ৰক্ষণশীল সমাজৰ বিৰুদ্ধে তাই সাব্যস্ত কৰা প্ৰতিবাদ— য'ত তাই সমাজক এইটো জনাই দিছিল যে তাই নিজস্ব ৰুচি অনুসৰি স্বাভাৱিক, সন্মানজনক জীৱন অতিবাহিত কৰিব নোৱাৰিলেও অন্ততঃ নিজৰ অভিশপ্ত জীৱনটো শেষ কৰিব পাৰে। অৱদমিত নাৰীয়ে প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ

গহেনী ঃ গোঁসানী
থাকবা নৱো ঃ থাকিব নোৱাৰা।

গ্ৰহণ কৰা এই 'দুঃসাহসী' পদক্ষেপ কেৱল মাত্ৰ ৰয়ছম গোস্বামীৰ নিচিনা কথা শিল্পীৰ বাবে সম্ভৱপৰ।

তেওঁৰ *নীলকণ্ঠী ব্ৰজ*ৰ নায়িকা সৌদামিনীয়েও নিজৰ প্ৰতিবাদী আত্মাৰ ক্ষোভ উজাৰিব জানিছিল। তাই ওৰেতো জীৱন দেউতাক ডাক্তৰ ৰায়চৌধুৰীৰ দৰে দাতব্য চিকিৎসালয় পাতি মানৱ সেৱাত ব্ৰতী হৈ থাকিব খোজা নাছিল। ব্ৰজধামৰ প্ৰকৃত ৰূপটোৱে যিটো ৰূপত তাইৰ নগ্ন চকুত ধৰা দিছিল— ব্ৰজধামৰ বিষয়ে তাইৰ মনত থকা পূৰ্বৰ ধাৰণা সলনি কৰি দিয়ে। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণ-নাম কীৰ্ত্তন কৰা বৃদ্ধ ৰাধেশ্যামীসকলৰ দুখজৰ্জৰ হতাশাজনক জীৱনে সৌদামিনীক বাস্তৱৰ কঠোৰতাৰ লগত ভালদৰে পৰিচিত কৰাই দিয়ে। তাই সেই অন্ধকূপৰ পৰা মুকলি হোৱা পথৰ অন্বেষণ কৰিছিল। স্বয়ং তাইৰ পিতৃ ৰায়চৌধুৰীয়ে তাইক তাইৰ খ্ৰীষ্টিয়ান প্ৰেমিকজনৰ লগত মিলিত হ'বলৈ অনুমতি প্ৰদান কৰিছিল। তাই নিজৰ প্ৰেমিকক লগ ধৰিবলৈ গৈছিল। দুয়ো মিলিত হৈছিল। কিন্তু শেষ মুহূৰ্তত তাই তাইৰ প্ৰেমিকৰ লগত মুকলি মনেৰে ব্ৰজৰ পৰা গুচি যাব নোৱাৰিলে। সংস্কাৰৰ ডাঠ তৰপ ভেদ কৰি তাইৰ আত্মাই তাইক তেনে দুঃসাহস কৰিবলৈ উৎসাহিত নকৰিলে। তাই আপানঘাতী হ'ল। তাইৰ মৃতদেহত লাগি ৰ'ল এখন ৰঙীন উত্তৰীয়া। সৌদামিনীয়ে প্ৰতিবাদ কৰিব জানিছিল ঠিকেই। কিন্তু তাই গিৰিবালাৰ দৰে প্ৰচলিত ধাৰাৰ বিৰুদ্ধে গৈ নিজৰ প্ৰেমক স্বীকাৰ কৰা নাছিল। তাই তেনে কৰিব নোৱাৰা ক্ষোভত আত্মহত্যা কৰা বুলি ক'ব পাৰি। পিছে গিৰিবালাৰ মনত সৌদামিনীৰ দৰে দ্বিধাবোধ নাছিল। তাই প্ৰতিবাদ কৰিব জানিছিল আৰু নিজৰ উদ্দেশ্যত সফল হৈছিল।

ঔপন্যাসিক গৰাকীৰ শ্ৰমিক জীৱনৰ ভিত্তিত ৰচিত উপন্যাস *মামৰে ধৰা তৰোৱাল*ত চিত্ৰিত হোৱা নাৰায়ণী চৰিত্ৰটো তেওঁৰ উপন্যাসৰ অন্যতম প্ৰতিবাদী চৰিত্ৰ ৰূপে চিহ্নিত হৈছে। শ্ৰমিক ৰূপে জীৱন পাত কৰা নাৰায়ণীয়েও এসময়ত ৰঙীন সপোন দেখিছিল। তাইৰ প্ৰেমিকৰ অভাৱ নাছিল। এইজনী হৰিজন নাৰীৰ কাষলৈ অভিজাত ঘৰৰ পুৰুষ আহিছিল। কিন্তু তেনে পুৰুষে তাইৰ ওচৰত প্ৰেম ভিক্ষা কৰিলেও তাইক পত্নী ৰূপে সামাজিক স্বীকৃতি দিবলৈ প্ৰস্তুত নাছিল। এফালে হীন জাতিৰ লোক বুলি সমাজে কৰা লঘু-লাঞ্ছনা আৰু অন্যহাতে ভদ্ৰ সমাজৰ পুৰুষৰ পৰা পোৱা প্ৰতাৰণাই নাৰায়ণীক এক ক্ষুব্ধ বাঘিনীত পৰিণত কৰিছিল। আৰ্থিক দৈন্য, বেমাৰী গিৰীয়েক আৰু কেঁচুৱাটোৰ চিন্তাই তাইক যিকোনো প্ৰকাৰে ধন আহৰণৰ বাবে উৎসাহিত কৰিছিল। তাই নিজৰ ভগ্নপ্ৰায় দেহটো বাবুবোৰৰ 'ভোগ'ত লগাইছিল। তাইৰ অন্তৰাত্মাই তেনে কাম কৰি শান্তি পোৱা নাছিল। তাই নিজেই নিজৰ মনৰ সেই পাপবোধ মচি পেলাবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হৈছিল। তাই তাইৰ দেহ অশুচি কৰা চাহাবটোক হত্যা কৰিলে। এইদৰে *মামৰে ধৰা তৰোৱাল*ৰ নাৰায়ণী নামৰ চৰিত্ৰটোৱে চৰম প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰিব জানিছিল। এইদৰে বিভিন্ন পৰিস্থিতিত সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰৰ নাৰীয়ে প্ৰতিবাদী চৰিত্ৰৰ ৰূপ লৈ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসসমূহক বিশেষ বৈশিষ্ট্য প্ৰদান কৰিছে।

- **মানৱতাবাদ ঃ** মানৱতাবাদ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ ৰচনাৰ মূল উপজীব্য। তেওঁৰ উপন্যাস কেইখনো ইয়াৰ ব্যতিক্রম নহয়। উপন্যাসসমূহত তেওঁ একাধিক সমাজৰ চিত্র প্রতিফলিত কৰিছে। সেই সমাজবোৰত অৱস্থান কৰা বিভিন্ন শ্রেণীৰ নৰ-নাৰীৰ জীৱন-গাঁথা অঙ্কন কৰিছে। সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰ, বিভিন্ন মানসিক পৰিমণ্ডলৰ পৰা বুটলি অনা চৰিত্রসমূহে ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসত ভিৰ কৰিছেহি। সেইসমূহক ভাল চৰিত্র বা বেয়া চৰিত্র হিচাপে বিচাৰ কৰাটো যিমান কঠিন সিমানেই কঠিন সিহঁতৰ মানসিক জগতৰ যথাযথ মূল্যায়ন। চৰিত্রসমূহ আৰু সিবিলাকৰ আচাৰ-আচৰণ, চৰিত্রসমূহৰ পা�ৰস্পৰিক আদান প্রদানৰ মাজেদি মানৱবাদৰ স্ফূৰণ ঘটিছে। ঔপন্যাসিৰ সূক্ষ্ম দৃষ্টিত বিভিন্ন স্তৰৰ নৰ-নাৰীৰ বিৰহ-বেদনা, ক্ষোভ-হতাশা আৰু প্রতাৰিত আত্মাৰ চিঞৰেই যে প্রকাশ পাইছে এনে নহয়। বৰঞ্চ চৰিত্র বিশেষৰ মনত অন্তঃসলিলা ফল্গুধাৰাৰ দৰে প্রৱাহিত হৈ থকা মানৱীয়তাবোধ আৰু পৰোপকাৰৰ স্রোতটোৱে তাৰ ঐশ্বৰিক সঙ্গীতৰ সুৰেৰে ব্যক্তিৰ মনলৈ শান্তিৰ নিজৰা বোৱাই আনিছে। সেয়েহে *অহিৰণ্ব* হৰ্শুলে পত্নী নির্মলাৰ লগত থকা ঠাকুৰৰ অবৈধ সম্পর্কৰ কথা জানিও নির্মলাক ক্ষমা কৰি দিছিল। তেওঁ গৌৰীশঙ্কৰে প্রতাৰণা কৰা কদমৰ জাৰজ সন্তানটো আঁকোৱালি লৈ মানৱতাৰ উৎকৃষ্ঠ নিদর্শন দাঙি ধৰিছিল। *চেনাবৰ সোঁতত* শিৰান্না নামৰ চৰিত্রটোৱেও জীৱনৰ খলা-বমা পথত আগবাঢ়োতে প্রেম আৰু কৰুণাৰ চিৰশাশ্বত বাণী পাহৰা নাই। সেয়েহে সি কালাহাণ্ডিৰ নীড় আম্মাক পাহৰিব পৰা নাই। এফালে দুর্ভিক্ষ আৰু অন্যফালে এক নিঃসহায় আশ্রয়হীন অৱস্থাৰ পৰা নীড় আম্মাক শিৰান্নাই তেওঁৰ জীৱনৰ শেষ মুহূর্তলৈকে চাই আছিল। সি নীড় আম্মাৰ বাবে একো কৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু সি সোণীৰ গর্ভত তিল তিলকৈ বাঢ়ি অহা দেৱশিশুটোক ৰক্ষা কৰিবলৈ বদ্ধ পৰিকৰ হৈছিল। পৰিস্থিতিৰ তাড়ণাত সোণীয়ে ভুল পথত ভৰি দিছিল। পিছে শিৰান্নাই তাইৰ সেই মানসিক দ্বিধাৰ কথা উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। সেই বাবে সি প্রতিজ্ঞা ল'লে যে সোণীৰ গর্ভত থকা শিশুটোক কোম্পানীয়ে সিহঁতক কৰাৰ দৰে ফটা জোতাৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ নিদিয়ে। সি সোণীৰ ফালে আশ্রয় আৰু নিৰাপত্তাৰ দুবাহু মেলি দিলে। শিৰান্নাৰ মনত জাগ্রত মুক্তিৰ এই চেতনাও মানৱতাবোধৰ এক প্রকাশ। সামন্ত শ্রেণীৰ পৰিয়ালৰ সদস্য হোৱা সত্ত্বেও ইন্দ্রনাথৰ মন উদাৰ। তেওঁ আমৰঙা সত্রৰ ভাবী অধিকাৰী। অথচ তেওঁ জাত্যাভিমান পাহৰি জামালুদ্দিনৰ শৱদেহটো ৰাতিৰ ভিতৰতে মুছলমান গাঁৱলৈ নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰি দিছিল। তেওঁ সমাজৰ দৃষ্টিত বোজা স্বৰূপ দুর্ভগীয়া কুষ্ঠ ৰোগীটো আৰু দাৰিদ্র্য পীড়িত কানি আসক্ত দুর্ভগীয়া ৰায়তসমূহৰ মঙ্গলৰ বাবে সাধ্যানুসাৰে নিজৰ কৰণীয় কর্তব্য পালন কৰিছিল। বংশ মর্যাদাৰ কথা নাভাবি এইদৰে মানৱ সেৱাত ব্রত লৈ কর্তব্য পথত আগবঢ়া ইন্দ্রনাথ ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰ এটা অন্যতম উজ্বল চৰিত্র। একেটা সাঁচতে মার্ক চৰিত্রটোকো পেলাব পাৰি। মার্কৰো একমাত্র লক্ষ্য মানৱ কল্যাণ।

এইগাৰাকী সংবেদনশীল লেখিকাৰ কাপত বৰ্ণাঢ্য ৰূপত মানৱতাবাদৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে। সূক্ষ্মভাৱে বিচাৰ কৰিলে আমি দেখিম যে ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসত তথাকথিত বেয়া চৰিত্ৰ কিছুমান চিত্ৰিত হৈছে যদিও সেই চৰিত্ৰসমূহৰ বাস্তৱ জীৱন আৰু সিবিলাকৰ মানসিক জগতত তোলপাৰ লগোৱা বিচাৰধাৰা আৰু প্ৰশ্নসমূহ বিশ্লেষণ কৰিলে এইটো প্ৰতীয়মান হ'ব যে সেইবোৰো সুখ-দুখ, পোৱা-নোপোৱা চাকনৈয়াত পৰি ককবকাই থকা সাধাৰণ মানুহ। সেয়েহে তেওঁৰ ৰচনাত স্থান পোৱা দেহোপজীৱীনীজনীৰ মনতো যিদৰে হৰ্ষ-বিষাদৰ অনুভূতি থাকিব পাৰে, ঠিক সেইদৰে পৰৱৰ্তী সময়ত সন্দেহজনক সন্ত্ৰাসবাদী কাৰ্যকলাপত লিপ্ত হৈ বিভৎসভাৱে মৃত্যুক আঁকোৱালি লোৱা অটো চালক সন্তোষ সিং নামৰ চৰিত্ৰটোৰ মনতো মানৱীয় চেতনাৰ অভাৱ ঘটা নাই। জীৱনৰ বৰ্ণাঢ্য ক্ষেত্ৰৰ পৰা বিচিত্ৰ চৰিত্ৰ বুটলিব জনা ঔপন্যাসিক মামণি ৰয়ছম গোস্বামীয়ে পৰিৱেশ-পৰিস্থিতিৰ অনুকূলে চৰিত্ৰসমূহ চিত্ৰিত কৰিছিল।লক্ষ্যণীয় যে তেওঁৰ প্ৰায় ভাগ চৰিত্ৰক পৰিস্থিতিয়ে গঢ় দিছিলে। পৰিস্থিতিৰ দায়ত পৰি একোগৰাকী নিৰ্জু ব্যক্তিয়ে হয়তো উদগীৰণ হোৱা জ্বালামুখীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। কুটিল মনৰ ব্যক্তি এগৰাকীৰ মনতো পৰোপকাৰী ভাৱনাৰ উদ্ৰেক হৈছে। এইদৰে তেওঁৰ উপন্যাসত জীৱনৰ বিচিত্ৰ আৰু বৰ্ণাঢ্য ৰূপ প্ৰদৰ্শন কৰিলেও ব্যক্তিৰ চিন্তা জগতত সুপ্ত হৈ থকা মানৱীয় প্ৰেমৰ ফল্গুধাৰাৰ বহির্মুখী প্ৰৱাহ যাতে স্তিমিত নহয়, ঔপন্যাসিকে সেই চেষ্টাত অহৰহ ব্ৰতী হৈ তেওঁৰ উপন্যাস কৃতিসমূহত মানৱতাবাদৰ মনোজ্ঞ প্ৰতিফলন ঘটাইছে। তেওঁৰ শেহতীয়া বহুচৰ্চিত উপন্যাস কৃতি 'চিন্নমস্তাৰ মানুহটো'তো ঔপন্যাসিকৰ মনত জীপাল হৈ থকা মহান মানৱতাবোধৰ স্ফূৰণ ঘটিছে।

- **প্ৰতীক আৰু চিত্ৰকল্পৰ শক্তিশালী প্ৰয়োগ ঃ** সাহিত্য কৰ্মত ব্ৰতী লেখক-লেখিকাৰ কাপৰ পৰা নিগৰা প্ৰতীক আৰু চিত্ৰকল্পই ৰচনাসমূহক একো একোটা বিশিষ্ট ৰূপ প্ৰদান কৰে। তেওঁলোকৰ নিজৰ ৰচনাৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰিব খোজা বাস্তৱৰ কিছুমান কথা কলাত্মক তুলিকাৰ সাঁচ বহুৱাই তাক পৰিৱেশন কৰে। ৰচনাত্মক ৰূপ দিবলৈ যাওঁতে তেওঁলোকে প্ৰতীক আৰু চিত্ৰকল্পৰ সহায় লয়। মন কৰিবলগীয়া যে ঔপন্যাসিক মামণি ৰয়ছম গোস্বামীয়ে তেওঁৰ উপন্যাস ৰচনাসমূহত অন্যান্য দিশৰ লগতে প্ৰতীক আৰু চিত্ৰকল্পৰ সাৰ্থক প্ৰয়োগ ঘটাইছে।এইগৰাকী মানৱ দৰদী লেখিকাই সমাজৰপ্ৰতি থকা এক দায়বদ্ধ মনোভাৱ পোষণ কৰিয়েই কথা সাহিত্যৰ সৃষ্টিত মনোনিৱেশ কৰিছিল। সাহিত্যিক তেওঁ তেওঁৰ ব্যক্তিগত আশা-অনুভূতি প্ৰকাশৰ মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰাৰ উপৰি সমাজক পৰ্যালোচনা কৰা আৰু সমাজৰ বিভিন্ন চৰিত্ৰক বিশ্লেষণ কৰাৰ মাধ্যম স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা*নামৰ উপন্যাসখনত তেওঁ 'উঁয়ে খোৱা হাওদা'ক এক ভাঙোনমুখী ব্যৱস্থাৰ প্ৰতীক ৰূপে চিহ্নিত কৰিছে। ইয়াত উঁয়ে খোৱা হাওদাখনে ক্ৰমশঃ হ্ৰাস পাবলৈ ধৰা গোসাঁই পৰিয়ালটোৰ আভিজাত্যৰ কথা কৈছে। *চেনাবৰ সোঁত* নামৰ উপন্যাসখনত তেওঁ বাবে বাবে 'ফটা জোতা'ৰ প্ৰতীক ব্যৱহাৰ কৰিছে। তেওঁ

উল্লেখ কৰা এই ফটা জোতাই অসংগঠিত, নিৰাপত্তাহীন আৰু ভৱিষ্যৎহীন শ্ৰমিকবোৰৰ অৱস্থা দর্শাইছে। সম্পদশালী লোকসকলে চক্‌চকীয়া জোতাৰ প্ৰতি আকর্ষণ অনুভৱ কৰে আৰু তেনে জোতা ক্ৰয় কৰে। সময়ত সেই জোতা ক্ষয় গ'লে তাক দলিয়াই পেলায়। ঠিক সেইদৰে কোম্পানীৰ মালিক আৰু বাবুসকলে অসংগঠিত, ভৱিষ্যৎহীন অস্থায়ী শ্ৰমিকবোৰক নিজৰ ব্যৱসায়িক প্ৰয়োজন আৰু ব্যক্তিগত স্বার্থত খটুৱাইছিল। নিজৰ স্বার্থ সিদ্ধিৰ পিছত সেই শ্ৰমিকবোৰক কোম্পানীৰ কামত ৰখা নহৈছিল। তাৰে কিছুমান কর্তব্যৰত অৱস্থাত আঘাতপ্ৰাপ্ত হৈ জীয়াতু ভুগিবলগীয়া হৈছিল। কিন্তু তেনে দুর্ভগীয়া শ্ৰমিককো অমানৱীয়ভাৱে কামৰ পৰা উলিয়াই দিয়া হৈছিল বা নিকৃষ্ট জন্তুৰ দৰে তিল তিলকৈ মৃত্যুমুখলৈ ঠেলি দিয়া হৈছিল।এয়া মাত্ৰ দুটামান উদাহৰণহে।ৰয়ছম গোস্বামীয়ে তেওঁৰ উপন্যাসত এইদৰে প্ৰতীকাত্মক ব্যঞ্জনাৰে সমাজৰ কুটিলতা,অন্ধ কুসংস্কাৰআদিৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰিছিল। সাহিত্যত যিবোৰ বর্ণনাত্মক চিত্ৰই পাঠকক আবেগিক সঁহাৰি জনাবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰে তাকেই চিত্ৰকল্প বোলে।সাহিত্যৰ প্ৰধান শাখাকেইটাত চিত্ৰকল্পৰ বহুল প্ৰয়োগ আছে। মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসসমূহত প্ৰতীকৰ দৰে চিত্ৰকল্পৰো বহুল প্ৰয়োগ আছে। তেওঁৰ আটাইকেইখন উপন্যাসতে অপূর্ব চিত্ৰকল্পৰ সমাহাৰ ঘটিছে। উপন্যাসৰ কাহিনী বিশেষ প্ৰয়োগ কৰা চিত্ৰকল্পসমূহে পৰিবেশ আৰু পৰিস্থিতিৰ যি সজীৱ চিত্ৰ দাঙি ধৰিছে, সিয়ে তেওঁৰ উপন্যাসৰ সাহিত্যিক সৌন্দর্য বৃদ্ধিত অৰিহণা যোগাইছে। উদাহৰণ স্বৰূপ, *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদাত* প্ৰয়োগ হোৱা চিত্ৰকল্পৰ কথালৈ আঙুলিয়াব পাৰি— "ইন্দ্রনাথৰ ভাব হ'ল এই মুহূর্তত জোনটো যেন এটা সোণালী মাছ হৈ পৰিছে, এই সোণালী মাছে সৌৱা জালত পৰি যেন ছট্‌ফটাই আছে।"

জোনটোক এইদৰে সোণালী মাছৰ লগত তুলনা কৰি জালত পৰি ছট্‌ফটাই থকা ৰিজনি দি ঔপন্যাসিকে প্ৰকৃতি জগতৰ এই উপাদানসমূহক মনোজ্ঞ ৰূপত উপস্থাপন কৰিছে। লগতে প্ৰকাশ পাইছে ইন্দ্রনাথ নামৰ চৰিত্রটোৰ মনোদ্দশা। ইন্দ্রনাথো যেন আপুৰুগীয়া সোণালী মাছটোৰ সন্ধানত আগবাঢ়িছে। কিন্তু তেওঁ জালৰ ভিতৰত আবদ্ধ মাছটোক উদ্ধাৰ কৰিব পৰা নাই।জালত পৰা মাছটোৰ ছটফটনিয়ে যেনইন্দ্রনাথৰ মনত সৃষ্টি হোৱা দোধোৰ-মোধোৰ ভাবকে কলাত্মকভাৱে প্ৰকাশ কৰিছে। সেইদৰে ঔপন্যাসিকৰ অন্য এখন উপন্যাস *চেনাবৰ সোঁতত* সোণীয়ে প্ৰত্যক্ষ কৰা দলং নির্মাণৰ সা-সৰঞ্জামসমূহো তাইৰ দৃষ্টিত কুৎসিৎ ঘাঁ ৰূপে ধৰা দিছিল। সেই দৃশ্যক এক বিশেষ চিত্ৰকল্পৰ মাধ্যমত প্ৰকাশ কৰা হৈছে— "আজি হঠাতে কোমল, সেউজীয়া ঘাঁহনি ডৰা অদৃশ্য কৰি পেলোৱা মামৰে ধৰা এই পিতল বৰণীয়া সৰঞ্জামবোৰক সোণীৰ এটুকুৰা কুৎসিৎ ঘাৰ দৰে লাগিল।"

সোণীহঁতৰ নিচিনা সৰু সৰু মানুহবোৰৰ জীৱন পৰিক্ৰমাত মামৰে ধৰা সা-সৰঞ্জাম তেনেই চিনাকি। সেই সৰঞ্জামবোৰৰ লগত সিহঁতৰ জীৱন আৰু জীৱিকাৰ ওতঃপ্ৰোত সম্পর্ক। অথচ সোণীয়ে সেউজবুলীয়া প্ৰকৃতিত নিজকে বিলীন কৰি দিব খোজে।

তাই সেউজ, কোমল ঘাঁহনি ভাল পায়। তাই তাইৰ জীৱনটোকো সেইদৰে পাব বিচাৰে। কিন্তু বাস্তৱ ব্যৱস্থা আৰু পৰিস্থিতিয়ে তাইক তেনে সুযোগ দিবলৈ অনিচ্ছুক। উপন্যাসখনৰ আৰম্ভণিতে সোণীয়ে প্রত্যক্ষ কৰা এই কুৎসিত ঘাঁ সদৃশ মামৰে ধৰা সৰঞ্জামসমূহ সিহঁতৰ নিচিনা আন বহুতো চৰিত্রৰ ভাগ্যলিপি। সিহঁতৰ জীৱনত সুখ ক্ষন্তেকৰ অতিথি মাত্র। তেওঁৰ অন্যান্য উপন্যাসতো মানৱ মনৰ বিচিত্র দিশ ৰূপায়ণ কৰিবলৈ যাওঁতে সার্থক চিত্রকল্পৰ সহায় লৈছে। এইদৰে পাঠকৰ দেহ-মন মছি নিব পৰা ভাষাৰ প্রয়োগ আৰু বর্ণিল অভিজ্ঞতাৰ বিৱৰণৰ লগতে প্রতীক আৰু চিত্রকল্পই মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসসমূহক এক বিশেষ সৌন্দর্য প্রদান কৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

২নং প্রশ্ন ঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰাজিত প্রকাশ পোৱা সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ উল্লেখ কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

চিন্তা-চর্চা কৰক - ১৩.১

অধিক জানিবলৈত উল্লেখ থকা মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাস কেইখনৰ আধাৰত তেওঁৰ উপন্যাসত ফুটি উঠা শ্রমিক জীৱনৰ স্থিতি সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নে আপোনাক আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ এগৰাকী কথা শিল্পী মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিলে।
- বিদ্যায়তনিক জগতখনৰ লগতে এই বিশিষ্ট লেখিকা গৰাকী যে সামাজিক, সাহিত্যিক আৰু সাংস্কৃতিক পথাৰতো সক্রিয় আছিল তাৰ লেখ পালোঁ।
- জীৱন আৰু জগতক সূক্ষ্মভাৱে, একেবাৰে ওচৰৰ পৰা প্রত্যক্ষ কৰা এইগৰাকী সংবেদনশীল কথাশিল্পীৰ উপন্যাসৰাজিৰ বৈশিষ্ট্য আলোচনাৰ প্রসঙ্গত আমি তেওঁৰ সূক্ষ্ম পর্যবেক্ষণমূলক মনোভাৱ আৰু জীৱনৰ প্রতি যি মমত্ববোধ তাৰ বর্ণাঢ্য প্রকাশ দেখিবলৈ পালোঁ।
- অসমীয়া সাহিত্যত যদি কোনোবা কথা-সাহিত্যিকে শ্রমিক জীৱনৰ বর্ণাঢ্য চিত্র অঙ্কন কৰিছে তেন্তে সেয়া হৈছে মামণি ৰয়ছম গোস্বামী। অৱশ্যে তেনে চৰিত্র সৃষ্টিৰ পটভূমি অসম নহৈ ভাৰতৰ অন্যান্য অঞ্চল যদিও শ্রমিক শ্রেণীৰ শৃঙ্খলিত আবেগ-আকাংক্ষা, শোষণ-নিপীড়ণৰ যি কাহিনী তেওঁৰ উপন্যাসসমূহত বর্ণিত হৈছে তাৰ আবেদন বিশ্বজনীন।

- প্রতিবাদী চৰিত্রৰ চিত্রণত মামণি ৰয়ছম গোস্বামী সিদ্ধহস্ত। তেওঁৰ উপন্যাসত দুর্দশাগ্রস্ত জীৱনৰ লগতে দুর্দশাৰ উৎসৰ প্রতি তেনে চৰিত্রই প্রদর্শন কৰা বিতৃষ্ণা আৰু ক্ষোভ প্রকাশ পাইছে।
- এইগৰাকী সংবেদনশীল লেখিকাৰ কাপত বর্ণাঢ্য ৰূপত মানৱতাবাদৰ প্রতিফলন ঘটিছে। তেওঁৰ উপন্যাসত পৰিস্থিতিৰ দায়ত পৰি একো গৰাকী নির্জু ব্যক্তিয়ে হয়তো উদগীৰণ হোৱা জ্বালামুখীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। কুটিল মনৰ ব্যক্তি এগৰাকীৰ মনতো পৰোপকাৰী ভাৱনাৰ উদ্রেক হৈছে।

১৩.৬ অধিক জানিবলৈ

১) গগৈ, হৃদয়ানন্দ (২০০১) ঃ *আধুনিকতাৰ সন্ধানত মামণি ৰয়ছম;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

২) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৭২) ঃ *চেনাবৰ সোঁত;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

৩) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৭৬) ঃ *নীলকণ্ঠী ব্রজ;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

৪) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৮০) ঃ *অহিৰণ;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ।

৫) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৮০) ঃ *মামৰে ধৰা তৰোৱাল আৰু দুখন উপন্যাস;* গুৱাহাটী।

৬) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৮৬) ঃ *সংস্কাৰ, উদয়ভানুৰ চৰিত্র, ইত্যাদি;* কলিকতা ঃ শ্রীভূমি পাৱলিছিং কোম্পানী।

৭) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৮৮) ঃ *আধালেখা দস্তাবেজ;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্টোর্ছ।

৮) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৮৮) ঃ *দঁতাল হাতীৰ উঁয়ে খোৱা হাওদা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

৯) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৯৪) ঃ *তেজ আৰু ধুলিৰে ধূসৰিত পৃষ্ঠা;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্টোর্ছ।

১০) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৯৪) ঃ *উপন্যাস সমগ্র,* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্টোর্ছ।

১১) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৯৪) ঃ *দাশৰথীৰ পুত্রৰ খোজ;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ।

১২) গোস্বামী, মামণি ৰয়ছম (১৯৯৪)·ঃ *ছিন্নমস্তাৰ মানুহটো;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্টোর্ছ।

১৩) গোহাঁই, ৰাণী (১৯৯৯) ঃ *হৃদয়ৰ তপস্বিনী;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

১৪) ঠাকুৰ, নগেন (২০০০) ঃ *এশবছৰৰ অসমীয়া উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

১৫) ভৰালী, শৈলেন (২০০৪); *মাধৱ কন্দলিৰ পৰা মামণি গোস্বামীলৈ;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

১৬) শর্মা, গোবিন্দ প্রসাদ (১৯৯৫); *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্টোর্ছ।

১৭) হুছেইন, নিকুমণি (২০০৯) ঃ *মামণি ৰয়ছম গোস্বামী ঃ জীৱন কৃতি আৰু কৃতিত্ব;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

১৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ড° ইন্দিৰা (মামণি ৰয়ছম) গোস্বামীৰ জীৱনৰ চমু পৰিচয়... ...তেওঁ শিক্ষা-দীক্ষা... ..তেওঁৰ কর্মজীৱন... ...লাভ কৰা বঁটাসমূহ... ...তেওঁ জড়িত হৈ থকা অনুষ্ঠানৰ চমু উল্লেখসহ তেওঁৰ কৃতিসমূহৰ নিচেই চমু মূল্যায়ন।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ঔপন্যাসিক মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ চমু পৰিচয়... ...তেওঁ ৰচনা কৰা উপন্যাস কেইখনৰ নাম... ...উপন্যাস কেইখনৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য।

১৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ আধুনিক অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যত ঔপন্যাসিক মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ স্থান নিৰূপণ কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ জীৱন আৰু কৃতিৰ আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৩ ঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰাজিত প্রতিফলিত ভাৰতীয় সমাজখন কেনেকুৱা?

প্রশ্ন ৪ ঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসৰাজিৰ মাজেদি শ্রমিক জীৱনৰ চিত্র কি দৰে ফুটি উঠিছে? আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৫ ঃ মামণি ৰয়ছম গোস্বামীৰ উপন্যাসত নৰ-নাৰীৰ সম্পর্ক কি দৰে বিবৃত হৈছে?

*** ***** ***